

ALLEMAAL EEN STAPJE TERUG. OVER DE BESLUITVORMING ROND DE BESTEDINGSBEPERKING VAN 1951

P.G.T.W. van Griensven

Inleiding

'Wij staan, hoe donker het soms ook om ons heen moge zijn, niet voor een toekomst zonder licht.' Drees probeerde in de regeringsverklaring van zijn tweede kabinet dat op 17 maart 1951 aantrad de juiste toon te vinden, die niet alleen uitdrukking moest geven aan de bezorgdheid van het kabinet over de bestaande economische crisis maar ook aan het optimisme dat door een gezamenlijke inspanning de moeilijkheden overwonnen konden worden. De regeringsverklaring stond voornamelijk in het teken van de in juni 1950 uitgebroken Koreacrisis en haar gevolgen. Drees zei het als volgt: 'De verhoudingen in de wereld en de omstandigheden, waarin Nederland verkeert, hebben (...) in het afgelopen jaar en in het bijzonder nog in de laatste maanden een zo diepgaande wijziging ondergaan, dat de aandacht van de Regering, Volksvertegenwoordiging en volk moet worden geconcentreerd op een aantal hoofdpunten, die de levensbelangen van ons volk raken en ten aanzien waarvan de koers opnieuw moet worden bepaald. De Regering denkt daarbij: aan de vergroting van de Nederlandse bijdrage in de samenwerking der vrije volkeren ter verzekering der collectieve veiligheid; aan het daardoor moeilijker geworden, maar even noodzakelijk blijvend sluitend maken van het Staatsbudget; aan het dekken van het tekort op de Nederlandse betalingsbalans, dus het scheppen van evenwicht tussen hetgeen wij aan het buitenland moeten betalen en uit het buitenland ontvangen. De drie problemen zijn innig met elkaar verweven en alle sterk beïnvloed door de gevolgen van de aanval op Zuid-Korea.'¹

De boodschap van het kabinet was niet mis te verstaan: de economische crisis eiste van iedereen een stapje terug. 'Er staan echter ook grote waarden op het spel en gezamenlijke inspanning en redelijke verdeling van de lasten kan voorkomen, dat *te* veel wordt gevraagd.'²

Het kabinet-Drees-Van Schaik had al in december 1950 een speciale ambtelijke commissie in het leven geroepen met de opdracht om op zo kort mogelijke

1 HTK 1950-1951, p. 1238.

2 *Ibidem*, p. 1240.

termijn oplossingen aan te dragen voor de betalingsbalansproblemen die zich ten gevolge van de Koreacrisis manifesteerden. De Centrale Economische Commissie (CEC), zoals de commissie van deskundigen werd gedoopt, schreef een lijvig rapport dat zij op 22 januari 1951, twee dagen voor de val van het kabinet-Drees-Van Schaik, aan de Raad voor Economische Aangelegenheden (REA) presenteerde. Het rapport fungeerde uiteindelijk als een blauwdruk voor de reeks van maatregelen die het kabinet-Drees II nam, die bekend staat als de bestedingsbeperking van 1951. Deze ingrijpende maatregelen en met name de rol die de CEC daarbij speelde staan centraal in dit opstel.

'Een tekort van onrustbarende proporties'³

De Nederlandse economie zat in 1949 aardig in de lift. De productie steeg gestaag, het tekort op de betalingsbalans daalde tot een naoorlogs minimum van f239 miljoen en ook de overheidsfinanciën vertoonden een gunstig beeld. Deze gunstige ontwikkeling zette zich in 1950 niet door. De produktiestijging hield aan, maar de betalingsbalans kreeg harde klappen te verduren. De voornaamste oorzaak hiervan was de in juni 1950 uitgebroken Korea-crisis. Deze leidde tot een sterke toeneming van de vraag naar goederen op de wereldmarkt, waardoor met name in de grondstoffensector een prijsstijging optrad. Voor een grondstoffenarm land als Nederland pakte dit zeer nadelig uit, te meer daar de prijs van het voornamelijk uit eindprodukten bestaande uitvoerpakket minder sterk steeg. Daarnaast had de devaluatie van de gulden in september 1949 nog haar negatieve doorwerking op de betalingsbalans. Tenslotte leidde de verdergaande liberalisatie van het Europese handelsverkeer tot vergrote importen om de handelsvoorraden uit te breiden. Het tekort op de lopende rekening over 1950 beliep door al deze factoren circa f1,1 miljard op kasbasis, ongeveer een zesde van het totale bedrag dat Nederland aan goederen importeerde.⁴

De vooruitzichten voor 1951 waren door de aanhoudende strijd in Korea niet rooskleuriger. Daar kwam nog bij dat de dollarhulp van de Amerikanen in het kader van het Europese Herstel Programma (EHP), overeenkomstig de afspraken bij het begin van de hulpverlening, minder zou worden, terwijl de deviezenvoorraad volstrekt ontoereikend was om fluctuaties van enige betekenis op te vangen. Redenen te over derhalve voor het kabinet-Drees-Van Schaik om het vraagstuk van de betalingsbalans te onderwerpen aan een

³ Ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ), Archief DGEM 1948-1954, Dossier 1131, Centrale Economische Commissie, inv. nr. 242, Advies inzake het in evenwicht brengen van de betalingsbalans van de Centrale Economische Commissie, p. 83. Voortaan: CEC-rapport.

⁴ Desondanks nam de deviezenvoorraad in 1950 enigzins toe omdat het bedrag dat aan Marshall-hulp, trekkingsrechten en 'initial aid' werd ontvangen het tekort op de lopende rekening overtrof. Dit bedrag bestond echter voor een deel uit nog niet ontvangen, maar wel al toegezegde hulp uit het voorgaande jaar. (*Centraal Economisch Plan 1951* ('s-Gravenhage 1951) p. 9-18)

uitvoerige beschouwing. In de vergadering van de REA van 5 december 1950 konden Lieftinck en Van den Brink geen overeenstemming bereiken over de vraag of distributie en deliberalisatie geëigende middelen waren om het betalingsbalansprobleem op te lossen.⁵ De raad besloot op voorstel van Van den Brink een centrale ambtelijke commissie in te stellen met de opdracht om op zo kort mogelijke termijn nader te rapporteren over de zich voordoende betalingsbalansproblemen en hiervoor oplossingen aan te dragen. Hiermee bereikte Van den Brink, de enige KVP-er in de REA tegenover een overmacht aan sociaal-democraten, dat de kwestie gedepolitiseerd werd. Het besluit werd in de vergadering van 13 december bevestigd en tevens werd besloten dat de Centrale Economische Commissie de bevoegdheid had haar organisatie en werkzaamheden zelf te regelen. De CEC werd, zoals haar voorzitter D.P. Spierenburg, waarnemend regeringscommissaris voor het EHP het noemde, de 'ambtelijke REA'. Zij kon de REA desgevraagd of eigener beweging van advies dienen betreffende het algemeen economisch en financieel regeringsbeleid. Daarnaast kreeg zij tot taak de bestaande interdepartementale adviescommissies te centraliseren en de werkzaamheden van de overblijvende commissies te coördineren.⁶

Zenuwachtige ministers

De CEC ging energiek en voortvarend te werk. Op 15 december lag er al een conceptplan van de hand van de directeur van het Centraal Planbureau, J. Tinbergen, op tafel. Verschillende versies, bijgesteld op basis van de nieuwste gegevens, volgden. De CEC mocht zich al tijdens de voorbereiding van haar advies verheugen in de warme belangstelling van enkele betrokken ministers. E.H. van der Beugel, directeur van het bureau voor het EHP, schreef in zijn brief van 10 januari 1951 aan Spierenburg dat 'uit alle berichten blijkt, dat de Ministers onder elkaar in toenemende mate zenuwachtig worden over het door ons uit te brengen advies'. Drees had hem gebeld 'met grote ongerustheid in de stem'. Hij had vernomen dat de CEC wilde voorstellen de subsidies af te schaffen zonder de hierdoor optredende stijging van de kosten van levensonderhoud te compenseren. Hij bleek hierover 'zeer ongerust te zijn'. Drees was ook niet te spreken over het voorstel van de CEC dat f400 miljoen extra moest worden besteed aan militaire uitgaven. 'Dit cijfer was zowel voor hem als voor Lieftinck volstrekt inacceptabel. In ieder geval mocht dit cijfer niet

⁵ J.M.M.J. Clerx, *Nederland en de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer (1945-1958)* (Groningen 1986) p. 77-78.

⁶ De CEC bestond naast de regeringscommissaris voor het Europees Herstelprogramma (voorzitter), de thesaurier-generaal en de directeur-generaal van de Buitenlandse Economische Betrekkingen (vice-voorzitters) en de secretaris van de REA (secretaris) uit vertegenwoordigers van de in de REA vertegenwoordigde departementen. De CEC kon zo nodig adviseurs aantrekken. (Zie Archief ministerie van Algemene Zaken, Nota van de Wnd.-Regeringscommissaris aan de leden van de REA van 11 december 1950 en de beschikking van de minister-president dd. 10 januari 1951 tot instelling van de CEC)

met generaal Eisenhower worden besproken.⁷ Men was zich overigens wel bewust van de gevoeligheden van bepaalde ministers op dit punt. Zo had Van der Beugel een brief ontvangen van W.M. Brown, economisch adviseur van de Amerikaanse Economic Cooperation Administration, met suggesties over maatregelen ter bestrijding van de economische crisis. Brown schreef ondermeer dat 'a major premise underlying the comments below is the assumption of an early substantial increase (say 50% to 100%) in the quantity of resources devoted to military defence'. Brown schreef deze brief naar aanleiding van Van der Beugels vertrouwelijke mededeling dat in Nederland een speciale adviescommissie in het leven was geroepen en omdat hem was gevraagd om suggesties ter zake te doen. Van der Beugel zond deze brief vervolgens door aan onder andere Tinbergen met het verzoek dit 'als een strikt vertrouwelijke aangelegenheid' te behandelen. 'Het zou onze opdrachtgevers namelijk zeer onwelgevallig zijn, wanneer zelfs een schijn van buitenlandse interventie bij een dergelijk advies zou worden gewekt.'⁸

Het bleef overigens niet bij telefonades van een ongeruste Drees. Uit een memorandum van de secretaris-generaal van Algemene Zaken, C.L.W. Fock, aan Drees weten we dat door het ministerie van Financiën pogingen werden ondernomen om de besluitvorming binnen de CEC te beïnvloeden. Volgens Fock was 'de Commissie tot de *voorlaatste* vergadering eenstemmig (...) omtrent de berekeningen van (de) te nemen maatregelen (maar) is, door de interventie, die naar ik reden heb aan te nemen door de Minister van Financiën is geïnstigeerd, in deze eenstemmigheid een breuk gekomen. (...) De overgrote meerderheid van de Commissie heeft vast willen houden aan het oorspronkelijk door een ieder geaccepteerde uitgangspunt van wèl een loonronde en een subsidieafschaffing tot f300 miljoen.'⁹ Wat de interventie van Lieftinck nu precies inhield is niet duidelijk. Wel kunnen we constateren dat de (twee) alternatieve voorstellen zoals die in het uiteindelijke advies zijn opgenomen pas in de voorlaatste vergadering zijn geformuleerd en blijkbaar als gevolg van de actie van Financiën. Op het hoe en waarom van deze voorstellen kom ik in het vervolg nog terug. Fock maakt ook melding van een tweede 'interventie' door Financiën en wel in de *laatste* vergadering van de CEC. 'Nadat door de interventie (...) getracht was het totaal "te stoppen gat" (dekking betalingsbalanstekort en extra militaire uitgaven, *PvG*) te verkleinen, kwam men (...) van de zijde van Financiën met de mededeling dat behalve de in

⁷ BZ, Archief DGEM, Dossier 1131, inv.nr. 242, Brief Van der Beugel aan A. Philipse, 24 jan. 1951.

⁸ *Ibidem*, Brief W.M. Brown aan Van der Beugel, 29 dec. 1950 en brief Van der Beugel aan Tinbergen, 4 jan. 1951.

⁹ CPG, Archief Drees, map 22, Memorandum C.L.W. Fock aan Drees dd. 23 januari 1951. De loonronde waarover hier wordt gesproken was niet bedoeld ter compensatie van de afschaffing van de subsidies en de stijging van de kosten van levensonderhoud die hieruit voortvloeide. Hier is sprake van een 'initiële' loonronde van 5% die de meerderheid van de CEC voorstelde om de sinds de laatste loonronde van september 1950 gestegen kosten van levensonderhoud ad 2,5% en de nog te verwachten prijsstijgingen in de komende maanden (eveneens 2,5%) te compenseren. Zie ook de volgende paragraaf.

de prognose verwerkte inhaling van belastingen in 1951 ad f200 mln., nog f440 mln. extra inhaling van belastingen zou kunnen worden geëffectueerd als onderdeel van een inhaling over drie jaren van f1200 mln.¹⁰ De tweede 'move' van Financiën was volgens Fock 'kennelijk geschied met de bedoeling om, toen het mislukt was om het "te stoppen gat" te verkleinen, de te nemen maatregelen op deze wijze te verzachten.' Maar, zo vervolgt Fock, 'ook dit heeft de Commissie in zijn overgrote meerderheid en tenslotte ook de vertegenwoordigers van Financiën niet kunnen accepteren in verband met de inmiddels gebleken noodzakelijkheid van de verdere verhoging van de defensieuitgaven ten gevolge waarvan het totale beeld van de voorgestelde maatregelen in wezen weinig verandering onderging'. Fock kon de manier van optreden van Financiën overigens maar 'matig bewonderen'. Hij meende dat 'het aanzienlijk hogere bedrag van achterstallige belastinginning een feit is, dat ten onrechte van het begin af aan aan de Commissie is onthouden, en tot op zekere hoogte ook aan de Regering. Het is begrijpelijk, dat een minister van Financiën een zekere marge houdt, doch de grootte van de (...) genoemde bedragen is zodanig, dat naar mijn mening hier niet meer van een "zekere marge" kan worden gesproken.¹¹ Overigens zal Drees hier waarschijnlijk niet erg van onder de indruk zijn geraakt. Lieftincks financiële politiek kenmerkte zich door uiterst voorzichtige ramingen van de belastingopbrengsten, hetgeen dikwijls resulteerde in enorme belastingmeevallers.¹²

Het CEC-rapport

De commissie zond haar rapport op 22 januari naar de REA. De CEC voorzag voor 1951, als ook voor de verdere toekomst, aanzienlijke betalingsbalanstekorten indien niet een aantal belangrijke en principiële wijzigingen in het bestaande beleid zouden worden aangebracht. Het tekort op de lopende rekening voor 1951 werd geschat op f800 miljoen. Rekening houdend met aflossingsverplichtingen en ander kapitaalverkeer, alsmede met de eventueel te verwachten buitenlandse hulp, resulteerde een ongedekt tekort van f600 miljoen. Deze raming was gebaseerd op de veronderstelling van een ongewijzigd regeringsbeleid met daarin verdisconteerd een loonsverhoging van 5% voor 1951.¹³

10 *Ibidem.*

11 *Ibidem*

12 J.M.M.J. Clerx, 'Lieftincks financiële politiek' in: P.F. Maas ed., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het kabinet-Drees-Van Schaik*, band A, *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen 1991) p. 340-342.

13 In de loon- en prijspolitiek van de regering gold de stijging van de kosten van levensonderhoud als richtsnoer voor de aanpassing van de lonen. Een stijging van de kosten van levensonderhoud werd achteraf gecompenseerd door loonrondes. Zie P.G.T.W. van Griensven, 'Het sociale beleid van minister Joekes' in: Maas ed., *Kabinet-Drees-Van Schaik*, band A, *Liberalisatie en sociale ordening*, p. 545 e.v.
Verdere veronderstellingen waren: stijging van de arbeidsproductiviteit van 5%; toename beroepsbevolking 1%; stijging productie 6%; handhaving consumptie op het ni-

De oplossing van het betalingsbalansprobleem lag volgens de commissie niet in een terugkeer naar nieuwe fysieke controles (interne ratsoenering en contigentering van de import). Dit had niet alleen praktische en psychologische bezwaren, maar men vreesde ook politieke en materiële internationale repercussies op dergelijke maatregelen. Zij zouden een obstakel vormen voor de totstandkoming van een economische unie met België en Luxemburg en zouden uiteindelijk moeten leiden tot uittreding uit de OEES, en dat terwijl Nederland zich de afgelopen jaren juist had opgeworpen als 'kampioen voor de liberalisatie en integratie'.¹⁴ Ook bij de Amerikanen zou Nederland veel van zijn goodwill verspelen hetgeen de hulpverlening in gevaar kon brengen. Kwantitatieve restricties waren niet onder alle omstandigheden geheel uitgesloten. Aan restricties op de dollarimporten viel vanwege het chronisch dollartekort niet te ontkomen. Ook als in de belangrijkste produktiesectoren schaarste aan bepaalde grondstoffen zou optreden moesten kwantitatieve restricties worden toegepast.

De commissie zocht de oplossing hoofdzakelijk in 'de monetaire beheersing van de nationale uitgaven'.¹⁵ Door middel van financiële maatregelen dienden de bestedingen, consumptie en investeringen bij overheid en particuliere sector te worden beperkt. Om het tekort van f600 miljoen te dekken, was, zo becijferde de commissie, een daling van de binnenlandse koopkracht met f900 miljoen noodzakelijk.¹⁶ Hiermee was het verhaal echter nog niet rond. Een additioneel bedrag aan uitgavenvermindering was volgens de commissie nodig in verband met de vereiste extra militaire uitgaven. Het in de oorspronkelijke begroting voor 1951 geraamde bedrag van f860 miljoen voor de militaire uitgaven was weliswaar al verhoogd tot circa f1 miljard, maar de commissie meende dat een extra verhoging van het defensiebudget met f500 miljoen een meer realistisch beeld gaf. In eerdere versies van het advies was er nog sprake van f300 miljoen voor extra militaire uitgaven, terwijl we van Drees en Lieftinck weten dat ze f400 miljoen al 'inacceptabel' vonden. Volgens de commissie was de genoemde extra inspanning van Nederlandse zijde gepast gezien de nog 'steeds toenemende internationale spanning' en in lijn met de 'vergelijkbare offers bij de partners in de North Atlantic Treaty en in het

veau van 1950; lichte stijging van de industriële investeringen overeenkomstig de Tweede Industrialisatienota; beperking bouwvolume; voorraadtoename van f700 miljoen; stijging overheidsuitgaven met f400 miljoen (totale militaire uitgaven van f1050 miljoen); netto buitenlandse hulp \$165 miljoen; gelijkblijvend volume van de goederenimport; stijging volume goederenimport met 21%; stijging prijzen invoer 20%, terwijl bij de exportprijzen eenzelfde beweging, 'doch in verminderde mate' zich zal voordoen.

¹⁴ CEC-rapport, p. 18. Zie ook Clerx, *Liberalisatie handels- en betalingsverkeer*, p. 77-80.

¹⁵ CEC-rapport, p. 21.

¹⁶ In beginsel kon het tekort van f600 miljoen worden gedekt ofwel door de export met f600 miljoen te vermeerderen, ofwel door vermindering van de import met f600 miljoen. In beide gevallen was echter een vermindering van de binnenlandse uitgaven noodzakelijk die meer dan evenredig was aan het bedrag aan exportvermeerdering respectievelijk importvermindering. Zo moest bijvoorbeeld bij een exportverhoging rekening worden gehouden met het feit dat een grotere exporthoeveelheid slechts tegen relatief lagere prijzen zou kunnen worden afgezet, zodat op de bestaande export een verlies moest worden genomen.

bijzonder in de Verenigde Staten (...). De commissie vreesde bovendien dat zonder een dergelijke extra budgettaire inspanning ook de Amerikaanse hulp bij extra militaire inspanning, voor 1951 geschat op \$10 miljoen, zou komen te vervallen. Daarnaast 'zou (...) ook de civiele hulp onzeker worden. De uitspraken van de bevoegde Amerikaanse autoriteiten laten geen onzekerheid meer bestaan over de volledige binding welke gaat bestaan tussen iedere vorm van hulpverlening aan het buitenland en de militaire inspanning van de te helpen partners.¹⁷ Met de additionele militaire uitgaven kwam de bezuiniging op de nationale uitgaven op f1400 miljoen, zo'n 7 à 8% van het nationale inkomen.¹⁸

Het dekkingsplan

De vraag hoe de bestedingsbeperking gestalte moest krijgen leidde, zoals we inmiddels weten, in de laatste vergaderingen tot verdeeldheid binnen de CEC. Twee commissieleden, de vertegenwoordiger van het ministerie van Sociale Zaken en een van het departement van Financiën¹⁹, dienden alternatieve voorstellen in. In het overzicht van de voorgestelde maatregelen (zie volgende pagina) staat I voor het meerderheidsvoorstel en II en III voor de alternatieve scenario's.

In plan twee is een kleiner dekkingsbedrag opgenomen. Scenario II kon hiermee echter volstaan omdat het in tegenstelling tot de plannen I en III, *niet* uitging van een initiële loonronde van 5% in 1951, hetgeen op zichzelf al een consumptiebeperking inhield en daarmee beperking van de import en vermeerdering van de export.

¹⁷ CEC-rapport, p. 27. In een memorandum van de Amerikaanse ambassade van 19 januari 1951 werd ronduit gesteld dat Nederland, om zijn verplichtingen in de NAVO na te komen, ruim f1,5 miljard per jaar diende uit te geven. (Zie J.W.L. Brouwer en C.M. Megens, 'Het debat in de ministerraad over de Nederlandse militaire bijdrage aan de NAVO, 1949-1951', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 107 (1992) p. 499)

¹⁸ Het tekort op de lopende rekening mocht niet worden gedekt door een beroep op de bestaande montaire reserves (f1500 miljoen), noch door aanwending van de ongebruikte marge van het EPU-krediet (\$120 miljoen, excl. goudbetalingen). Deze waren nodig om de gevolgen voor de betalingsbalans op te vangen van eventuele ontsparing bij publiek of bedrijfsleven en van achterblijven van dekking als gevolg van time-lag bij belastingmaatregelen.

¹⁹ Welke ambtenaren de alternatieven opstelden wordt in het rapport niet gemeld, maar bleek uit een brief d.d. 24 jan. 1951 van Van der Beugel aan A. Philipse, hoofd economische afdeling van de Nederlandse ambassade te Washington. (BZ, Archief DGEM, Dossier 1131, inv.nr. 242)

<i>Dekkingsplan</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>
1. <i>Vermindering van overheidsuitgaven</i>			
a. reële bezuiniging Rijksuitgaven	150	150	150
b. verlaging bouwprogramma	50	50	50
c. verdere besnoeiing investeringen lagere organen	50	50	50
d. afschaffing subsidies	300	100	175
2. <i>Verhoging belastingen</i>			
a. versneld inhalen belastingachterstand	440	440	440
b. verbruiksbelastingen			
i. omzetbelasting	20	20	20
ii. motorrijtuigenbelasting	18	18	18
iii. huurbelasting oude panden	-	-	90
c. directe belastingen			
i. vennootschaps- en (voor wat betreft de bedrijfswinst) inkomstenbelasting	80	100	100
ii. belasting naar het vermogen	15	45	45
iii. belasting kinderaftrek	25	25	25
iv. indirecte gevolgen subsidieverlaging 1)	55	30	40
3. <i>Kredietbeperkende maatregelen; verlaging particuliere investeringen 2)</i>	200	200	200
4. <i>Vermindering van particuliere investeringen door een beroep van de overheid op de kapitaalmarkt</i>	100	100	100
5. <i>Af: Uitwijken naar vermogensomzettingen 3)</i>	-100	-100	-100
<i>Totaal</i>	1400	1225	1400

Bron: CEC-rapport, p. 34.

- 1) De prijsstijgingen als gevolg van de verlaging van de subsidies en de (eventuele) looncompensatie leidden tot een stijging van de nominale inkomens en daarmee tot hogere belastingopbrengsten.
- 2) Per september 1950 had De Nederlandsche Bank al een discontoverhoging toegepast, per 1 jan. 1951 waren bovendien extra maatregelen afgekondigd om de effectiviteit van de discontoverhoging t.a.v. de kredietverlening te verhogen.
- 3) Een gedeelte van de extra belastinginhalings was het gevolg van omzettingen in de vermogenssfeer. Dit had echter geen bestedingsbeperkend effect.

In de eerste plaats springt het verschil in de bedragen bij de post 'afschaffing subsidies' in het oog. De subsidies bleken het voornaamste strijdpunt in de CEC, maar ook in de discussies in de REA zou dit punt verdeeldheid veroorzaken. Dit had alles te maken met de wijze waarop gedacht werd over de 'noodzaak ener harmonische verdeling der offers'. Het meerderheidsvoorstel (I) ging uit van een nagenoeg gehele afschaffing van de subsidies. Volgens deze leden was het te hoge verbruik 'de meest uitgesproken onevenwichtigheid, waaraan de Nederlandse volkshuishouding lijdt', en was subsidieverlaging 'de

economisch meest logische maatregel'.²⁰ Ook internationaal-politieke argumenten pleitten voor afschaffing. Met name de Belgen en Amerikanen hadden regelmatig te kennen gegeven dat de subsidiepolitiek als kunstmatig element in de Nederlandse prijsvorming hun een doorn in het oog was.²¹

Voor de opstellers van de alternatieve plannen, volgens Fock dus op instigatie van Financiën, ging de afschaffing van de subsidies te ver. Zij meenden dat er zo geen sprake was van een harmonische verdeling, omdat de ondernemers in vergelijking tot de werknemers en de mensen met kleine vaste inkomens te veel werden ontzien. Door minder te bezuinigen op de subsidies en de belastingen op het ondernemersinkomen en het vermogen te verzwaren werd een rechtvaardiger verdeling bereikt, aldus de twee CEC-leden. In plan III was bovendien een extra huurbelasting noodzakelijk om de dekking rond te krijgen. Zowel het meerderheidsscenario's (I) als plan II genereerden een gelijke druk op het uitgavenbudget van een zogenaamd standaard(arbeiders)gezin van vier personen, namelijk 4,5%.²² Het derde voorstel kwam, gelet op het effect op het gezinsbudget, tot het beste resultaat: naar schatting zou de druk 1% lager zijn dan in de overige voorstellen. Het sociale verschil tussen de onderscheiden plannen lag dus niet zozeer bij de druk op het arbeidersbudget maar bij de relatieve lastenverdeling over de overige groepen (ondernemers, trekkers van (kleine) vaste inkomens).

Plan II, dus behoud van een bepaald subsidiebedrag en afzien van de initiële loonronde, bood volgens de 'dissidente' CEC-leden ook nog andere voordelen. Wat als het stijgende wereldmarktprijspeil, anders dan verwacht, niet zou aanhouden? De voorgenomen loonsverhoging zou dan achteraf worden betreurd. De in scenario I geplande loonsverhoging, gevolgd door eventuele verdere compensaties, zou de relatieve achterstand van de groepen met vaste inkomens nog vergroten. Subsidies konden bovendien dienen als buffer om de prijsstijging van enkele artikelen te compenseren die bij de berekening van de kosten van levensonderhoud (en daarmee voor eventuele looneisen) van belang waren. Bij een subsidiepolitiek was het ook mogelijk te letten op de sociale en economische repercussies van onderscheiden subsidies (zo waren in de plannen II en III met name die subsidieverminderingen uit plan I overgenomen die voornamelijk nadelig waren voor de producenten).

De CEC was wel unaniem van mening dat in geval van verder stijgende wereldmarktprijzen *geen volledige* compensatie kon worden geboden. Een *gedeeltelijke compensatie* werd echter niet uitgesloten indien zich een fun-

²⁰ CEC-rapport, p. 53.

²¹ Volgens de opstellers van plan I vergrootte de subsidieafschaffing bovendien de kans dat de Belgische regering de aflossingstermijn van de Belgische leningen verlengde. Ook week zo het gevaar dat bij verdere prijsstijgingen het subsidiebedrag automatisch steeg en de druk op de overheidsfinanciën toenam. Tenslotte bood de maatregel het voordeel dat zij sneller dan bijvoorbeeld belastingmaatregelen effect had op de bestedingen.

²² Plan I: 4,5% als gevolg van de afschaffing van subsidies.
Plan II: 1% als gevolg van de verlaging van de subsidies, plus 3,5% als gevolg van de reeds opgetreden (gedeeltelijk nog te verwachten) prijsstijgingen die niet door de loonronde werden gecompenseerd. Per saldo dus ook 4,5%.

damenteel grotere daling van de reële inkomens 'van de grote massa' (d.w.z. de arbeidersbevolking) zou voordoen dan de 5% die de commissie voor ogen stond. Door zo'n daling zouden sociale moeilijkheden dreigen en zou de stijging van de arbeidsproductiviteit in gevaar kunnen komen. De commissie boog zich tenslotte over de vraag of voor stijging van de kosten van levensonderhoud andere compenserende maatregelen moesten worden genomen. Zij zag hiertoe mogelijkheden door aanscherping van de bestaande prijspolitiek.²³

De CEC ging dus vooralsnog uit van een daling van de particuliere consumptie van 5%. De voorstellen zouden voorts leiden tot een daling van de overheidsconsumptie met 5% en een daling van de investeringen met 20 à 25%.

Bespreking in de REA

De REA begon de bespreking van het CEC-rapport op 25 januari 1951, een dag nadat het kabinet-Drees-Van Schaik zijn ontslag had aangeboden. Men kan de vraag stellen waarom het demissionaire kabinet het CEC-rapport met zulke ingrijpende voorstellen nog besprak. Duidelijk was dat het betalingsbalansprobleem ook centraal zou komen te staan in de formatiebesprekingen. Waarschijnlijk speculeerde men op reconstructie van het bestaande kabinet, zodat de bespreking van het CEC-rapport in de periode tussen het ontslag van het oude en het optreden van het nieuwe kabinet, tijdswinst opleverde.

Minister Van den Brink (KVP) van Economische Zaken toonde zich over het algemeen tevreden met de conclusies van het CEC-rapport. De aanbevelingen strookten met zijn streven naar liberalisatie van de economie waarin geen plaats was voor invoerrestricties, distributies en subsidies. Hij koos resoluut voor dekkingsplan I. Dat hij minder gelukkig was met de 'relatief zeer sterke druk op de particuliere investeringen' in dit scenario is niet verwonderlijk, omdat hierdoor zijn industrialisatieprogramma in gevaar kwam. De beperking van de investeringen diende volgens de minister met name in de overheidssector gestalte te krijgen. Hij ging wel akkoord met een verhoging van de vennootschaps- en inkomstenbelasting, hoewel hij liever een overwinstbelasting had gezien. Volgens Van den Brink, en met hem minister Teulings van Binnenlandse Zaken, was echter slechts dan belastingverhoging voor de ondernemingen aanvaardbaar als de winstvaststelling zou geschieden op een 'in voldoende mate bedrijfseconomisch verantwoorde wijze'.²⁴

²³ Zo achtte de commissie het wenselijk de geldende richtlijn voor de berekening van de handelsmarges, voor die goederen waarvoor geen speciale prijsregelingen waren getroffen, om te zetten in een prijzenbeschikking. Verder beval zij een verlaging van de marges aan voor de schoen- en textielhandel en schorsing respectievelijk onverbindend verklaring van minimumprijzafspraken.

²⁴ Van den Brink was voorstander van de toepassing van de vervangingswaarde bij de winstvaststelling, zodat bij de fiscale winstbepaling rekening kon worden gehouden met de stijging van de grondstoffenprijzen. (ARA, inv.nr. 2.02.05, Notulen REA, 25 jan. 1951)

Van den Brinks voornaamste tegenstrever in de discussie was Lieftinck. Zijn opmerking dat het in het rapport opgenomen bedrag voor de achterstallige belastinginning 'veel te hoog' was, is gezien de voorgeschiedenis opmerkelijk. Volgens Lieftinck waren de bedragen voor extra militaire uitgaven en de te verwachten compenserende externe hulp daarentegen 'te pessimistisch'. Lieftinck betwijfelde of bij een efficiënte en militair doelmatige besteding f1,5 miljard aan militaire uitgaven per jaar wel te verwerkelyken zou zijn. De volkomen afwijzing van fysieke controles door de CEC was voor hem 'niet te aanvaarden' omdat dit middel wel degelijk effectief kon zijn. Van den Brink kon dit niet onderschrijven, hoewel hij wel het nut erkende van een produktieverbod op artikelen vervaardigd uit kostbare buitenlandse grondstoffen. Lieftinck verschilde met Van den Brink ook van mening over de lastenverdeling. Volgens hem was de druk op de consumptie te ver doorgevoerd, terwijl bij de investeringen, en dan met name de investeringen van de lagere publiekrechtelijke lichamen, 'een aanzienlijke beperking mogelijk' was. Van een harmonische verdeling van offers over de verschillende bevolkingsgroepen was in het CEC-rapport geen sprake. Lieftinck meende dat de beperkingen op de consumptie vooral gezocht moesten worden in luxe-artikelen. De eerste levensbehoeften moesten zoveel mogelijk gespaard blijven van prijsstijgingen. De argumenten voor afschaffing van de subsidies waren voor hem niet doorslaggevend. Een belangrijke verhoging van de kosten van levensonderhoud was niet wenselijk, noch psychologisch, noch gelet op de arbeidsproductiviteit, noch gezien de onvermijdelijke correcties op de uitkeringen en de daarmee samenhangende druk op de rijksbegroting. De CEC had ten onrechte geen aandacht besteed aan het lot van de gepensioneerden, de rentetrekken en alle mensen met een vast inkomen. 'Wanneer men alleen maar te maken had met loontrekkenden, zou spreker niet zulke grote bezwaren hebben tegen afschaffing van de subsidies en het toelaten van een loonronde.' Lieftinck zag meer heil in plan III, ook omdat hij voorstander was van een huurbelasting, die immers beter rekening kon houden met sociale correctieven. In Lieftincks opstelling herkennen we duidelijk de argumentatie die werd aangevoerd voor de alternatieve plannen in het CEC-rapport. Hiermee lijken de vermoedens van Fock bewaarheid.

Ook de PvdA-bewindslieden Drees, Mansholt en Joekes hadden moeite met het CEC-advies. Na de eerste vergadering zou Drees Van der Beugel hebben toevertrouwd 'dat hij zich in genen dele met de inhoud van het rapport kon verenigen'.²⁵ Drees vond afschaffing van subsidies 'uitermate bezwaarlijk'. Ook Mansholt en Joekes waren voorstander van de alternatieve voorstellen (respectievelijk plan III en II) waarin minder werd gesnoeid in de subsidies. Alle drie wezen op de nadelige gevolgen van de afschaffing van de subsidies voor de mensen met lagere inkomens. Drees wees er ook op dat de subsidiemaatregel direct beperkingen oplegde terwijl de belastingmaatregelen pas na verloop van tijd hun uitwerking hadden. Joekes en Drees wilden een loonronde zoveel mogelijk vermijden. Drees wees in navolging van Lieftinck

²⁵ BZ, Archief DGEM, Dossier 1131, inv.nr. 242, Brief Van der Beugel aan A.W.L. Tjarda van Starckenborgh (Nederlandse ambassade te Londen), 25 jan. 1951.

op de niet te overziene consequenties voor de rijksbegroting indien in navolging van de looncompensatie ook de verschillende uitkeringen moesten worden aangepast. Eerst dienden alle andere mogelijkheden op het gebied van invoerrestricties, distributie en produktieregelingen te worden uitgebuit alvorens maatregelen te nemen die tot looncompensatie noopten. De kanttekening dat bij het weren van de invoer van minder noodzakelijke produkten zover kon worden gegaan als met de 'instandhouding der liberalisatie verenigbaar lijkt' bevatte een concessie aan Van den Brink. Van de PvdA-ministers leek Mansholt de afwijzing van fysieke maatregelen door de CEC nog het meest te onderschrijven, waarschijnlijk vanwege het feit dat hij van deze maatregelen represailles verwachtte tegen de uitvoer van Nederlandse agrarische produkten. Toch achtte ook hij voor bepaalde schaarse produkten distributie noodzakelijk.

De CEC hamerde in haar rapport op de noodzaak van een goed voorlichtingsprogramma, waarin de noodzaak van een grotere defensie-inspanning voorop zou staan, omdat zulks beter zou aanslaan dan de noodzaak de betalingsbalans te saneren. Drees daarentegen waarschuwde voor zo'n verwijzing naar de defensie-inspanning. Hij kon hiervan namelijk 'niet anders verwachten, dan dat de arbeidersmassa (...) de defensie zal gaan haten'. Ook Teulings had zo zijn ideeën over de voorlichting aan de bevolking: 'In het kader hiervan verdienen wellicht ook maatregelen aanbeveling, die op zichzelf geen materiële betekenis hebben, maar waaraan een zeker spectaculair effect toch niet valt te ontzeggen, zoals bijvoorbeeld het beperken van de consumptie in hotels en de herinvoering van een rijverbod op Zondag.'

In de laatste REA-vergadering over het CEC-advies leek er schot in de zaak te komen. Lieftinck verklaarde 'na rijp beraad' de f2 miljard extra militaire uitgaven te kunnen aanvaarden, echter alleen als hiervoor een dekkingsplan werd gemaakt waarvan de realisatie synchroon verliep met de uitgaven.²⁶ In de kwestie van de fysieke controles maakte hij nu een onderscheid tussen de overheidssector (primair fysieke controle op de investeringen) en de particuliere sector (primair monetaire controle). Lieftinck schaarde zich achter een voorstel van Mansholt om een zeker bufferbedrag aan subsidies te behouden. Hij dacht hierbij aan een bedrag liggend tussen de f150 en f200 miljoen. Met het idee van een buffer aan subsidies kon Van den Brink zich verenigen, maar hij wilde er slechts f100 miljoen voor reserveren. Van den Brink kon nu verklaren dat hij 'het is veel opzichten met Minister Lieftinck eens' was. Hij concludeerde dat de kleine vaste inkomens niet afdoende konden worden geholpen. Een verhoging van de ouderdomsuitkeringen was volgens hem de limiet. Van den Brink had voorts geen psychologische bezwaren tegen de door Lieftinck gewenste indiening van een wetsontwerp voor controle op de investeringen van de lagere publiekrechtelijke lichamen.

De REA kwam in deze vergadering nog tot een besluit. De Raad ging akkoord met de opheffing van de op die dag aflopende bouwstop voor de woningbouw. De vierde vergadering, gepland op 3 februari, ging waarschijnlijk

²⁶ Zie ook J.W.L. Brouwer, 'Om de beheersing van de defensie-uitgaven, 1948-1951', *Politieke Opstellen* 10 (1990) p. 107.

niet door omdat Drees en Van Schaik een dag eerder tot formateurs benoemd waren.

Toe-oe-oet...!

Spotprent Jordaan, *Vrij Nederland*, 24 feb. 1951

Regeerprogram kabinet-Drees II

Over de formatiebesprekingen, waarbij het CEC-rapport een centraal thema vormde, wordt hier niet verder uitgewijd.²⁷ Slechts zij hier vermeld dat naast

²⁷ Hiervoor zij verwezen naar F.J.F.M. Duynstee, *De kabinetsformaties 1946-1965* (Deventer 1966) p. 36-49.

de (in)formateurs de belangrijkste architecten van het regeerprogram Liefstinck, Van den Brink en Mansholt waren. De zoektocht naar compromissen over de grondslag van het te voeren beleid in de komende regeerperiode werd uiteindelijk tot een goed einde gebracht door Romme.²⁸ In het regeerprogram werd overeenkomstig het voorstel van de CEC in de komende vier jaar telkens anderhalf miljard uitgetrokken voor militaire uitgaven.²⁹ De f500 miljoen extra uitgaven zouden grosso modo voor de helft uit hogere belastingen en voor de andere helft uit leningen worden gefinancierd. De hiervoor benodigde extra belastingmiddelen moesten worden verkregen uit de verhoging van de vennootschapsbelasting, de inkomstenbelasting voor zover geheven op bedrijfswinsten, de omzetbelasting op minder noodzakelijke artikelen en uit de omzetbelasting bij de groothandel. De mogelijkheid van een overwinstbelasting zou worden onderzocht. Bij de onderscheiden belastingen (uitgezonderd de omzetbelasting) zou 'de fiscale winstvaststelling in overeenstemming worden gebracht met redelijke bedrijfseconomische overwegingen'. Deze zinsnede lijkt, gelet op de discussie in de REA, rechtstreeks uit de pen van Van den Brink gevloeid. Om het tekort op de bestaande begroting op te vangen was voorts voorzien in een bezuiniging op de overheidsuitgaven van ten minste f150 miljoen.

Het betalingsbalanstekort diende 'op snelle wijze te worden weggewerkt, door de consumptie en investeringen in overeenstemming te brengen met de netto-productie plus de eventueel nog te verkrijgen buitenlandse hulp'. Tegenover een consumptiebeperking van 1% moest een investeringsbeperking van 'ten hoogste' 5% worden gerealiseerd. De subsidies op levensmiddelen, in de laatste maanden opgelopen van f300 miljoen naar f445 miljoen per jaar, werden gebonden aan een maximumbedrag van f175 miljoen. Over de reeds ontstane achterstand van de lonen en de gevolgen van de subsidieverlaging zouden besprekingen worden gevoerd met de Stichting van de Arbeid, 'waarbij de Regering echter vooropstelt, dat een reële verlaging van de koopkracht aanvaard zal moeten worden'. Hoewel inmiddels vaststond dat hierbij moest worden gedacht aan een koopkrachtdaling van 5% werd dit cijfer niet genoemd vanwege het nog te voeren overleg.³⁰ Twee groepen werden nog speciaal vernoemd: aan de groep van ouden van dagen zou 'bijzondere aandacht

²⁸ CPG, Archief Drees, map 5, Ontwerp-program door de vijf (wnd.) Fractievoorzitters op 2 maart 1951 aanvaard als grondslag voor de samenstelling van een kabinet.

²⁹ Volgens gegevens uit de begroting voor 1953 bedroegen de totale uitgaven van het rijk in 1951 ongeveer f5,6 miljard en werd in 1951 geen f1,5 maar f1,1 mrd. besteed aan militaire uitgaven. Ook in de daaropvolgende jaren werd het voorgenomen bedrag van f1,5 mrd. niet gehaald. (Zie *HTK 1952-1953*, Bijl. A, nr. 2800, Bijlage 4 behorende bij de Millioenennota, p. 15)

³⁰ Volgens de inleidende nota van Romme bij het ontwerp-program van 1 maart 1951 (CPG, Archief Drees, map 5) ging men uit van een koopkrachtdaling van 5% en 20% investeringsbeperking vanaf 20 september 1950, derhalve een verhouding 1:4!, in plaats van 1:5. In het overleg diende ook aan de orde te komen wanneer tot invoering van de Wachtgeld- en werkloosheidsverzekering kon worden overgegaan. Deze passage is waarschijnlijk op verzoek van de PvdA-fractie opgenomen. (Zie Duynstee, *Kabinetsformaties*, p. 41)

worden besteed' en er zou 'worden gewaakt tegen een onevenredige achteruitgang van de grote gezinnen'.

Wat betreft de investerings- en consumptiebeperking werd de formulering van Lieftinck overgenomen: '(...) in de publieke sfeer voornamelijk door rechtstreekse centrale beïnvloeding (...) terwijl in de particuliere sfeer de monetaire en fiscale restricties primair zullen zijn, hetgeen in bepaalde gevallen de mogelijkheid openhoudt voor fysieke contrôles'. Bij de investeringsbeperking diende het ontstaan van structurele werkloosheid zo veel mogelijk te worden voorkomen. Invoerrestricties, noch distributiemaatregelen waren 'in het algemeen' de wegen die bewandeld dienden te worden om het betalingsbalansprobleem te bestrijden, maar ook hier lieten de formuleringen in het program de deur op een kier voor speciale omstandigheden.³¹ Verdere dekking moest worden verkregen door een daling van het totale bouwprogramma met f300 miljoen, waarbij de woningbouw zoveel mogelijk ware te ontzien. Tenslotte waren er nog twee passages die minder pijnlijke alternatieven aandroegen voor de oplossing van de overbesteding. Volgens de eerste diende de verhoging en rationalisering van de productie door voorlichting en 'doelmatige stimuli' te worden bevorderd. De tweede passage luidde: 'Onverminderd de volledige en onvertraagde doorvoering van het in dit program gestelde, zal worden nagegaan, of, en zo ja in hoeverre, inperking van de consumptieve besteding van de inkomens verder te bereiken is zonder vermindering van de inkomens zelf.'

Tot slot

De CEC werd in december 1950 opgericht om de REA te adviseren inzake de betalingsbalansproblemen in verband met de Koreacrisis. De CEC adviseerde unaniem niet tot herinvoering van fysieke controles over te gaan, maar door financiële maatregelen de consumptie en investeringen te beperken. De CEC bleek na interventies van Financiën niet eenstemmig over de verdeling van de lasten van de bestedingsbeperking. Vertegenwoordigers van Sociale Zaken en Financiën in de CEC dienden alternatieve voorstellen in die een sociaal rechtvaardiger lastenverdeling beoogden.

In de REA waren het vooral Lieftinck en Drees die bezwaren opperden tegen het CEC-advies. Lieftinck en Van den Brink stonden lijnrecht tegenover elkaar inzake de wenselijkheid van fysieke controles. Lieftinck vreesde dat Nederland zonder dergelijke maatregelen financieel vast zou lopen gezien zijn beperkte deviezenvoorraad. Drees wilde dergelijke maatregelen tot het uiterste benutten, maar erkende wel de door de liberalisatiepolitiek gestelde grenzen waarop Van den Brink zich beriep. De socialistische ministers Drees, Lieftinck, Joekes en Mansholt hadden allen grote moeite met de lastenverdeling volgens het

³¹ Zo vermeldde het program ondermeer: 'Wel zal het beleid erop zijn gericht, dat voor de verwerking van schaarse grondstoffen productieregelingen, geharmoniseerd in internationaal verband, tot stand worden gebracht' en 'Distributie en prijsbeheersing zullen echter wel worden toegepast, om bij schaarse productiemiddelen of verbruiksgoederen ongewenste verschuivingen in productie en verdeling te voorkomen.'

meerderheidsstandpunt van de CEC. Uiteindelijk werden er tijdens de formatie knopen doorgehakt. De Nieuw-Guineakwestie, uitmondend in een kabinetscrisis, bood in zekere zin een uitkomst uit de dreigende impasse rond het financieel-economische beleid. Zoals zo vaak bleek een crisis niets anders dan dóórregeren met andere middelen. Gelet op de uitkomst van de formatie zoals neergelegd in het regeerprogram lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de PvdA-ministers een hoge prijs betaalden voor continuering van hun regeringsdeelname. Toch heeft de PvdA op sommige punten wel weten te scoren. Zo is het sociale aspect (rechtvaardiger verdeling van de offers) door de inbreng van de PvdA meer op de voorgrond geplaatst. Het behoud van een bufferbedrag aan subsidies, met name voor de lagere inkomensklassen van belang, kan op het conto van de PvdA worden bijgeschreven. De psychologische waarde hiervan mag niet worden onderschat. Ook de formulering van het regeerprogram over de wijze van bestedingsbeperking verried de invloed van de PvdA. Het voorstel van Lieftinck voor herinvoering van fysieke controles en invoerrestricties werd door Van den Brink echter met succes onder de tafel gewerkt.

Pas 'na een zeer langdurige en moeilijke beraadslaging' kon de PvdA-fractie het program aanvaarden, zo bleek uit een brief van fractieleider Burger aan formateur Romme.³² Daaruit wordt ook duidelijk waar de pijn zat. Enkele citaten: 'De spanning tussen lonen en prijzen zal toenemen, wie weet zelfs worden overspannen en voorts (is) een tijdsverschil - ook psychologisch niet te onderschatten! - tussen de maatregelen die de grote massa en de meer bevoorrechten zullen treffen onvermijdelijk. En dat geschiedt terwijl bekend is, dat het aandeel der loontrekkenden in het nationale inkomen de laatste jaren is gedaald in vergelijking met de ondernemers, welke herhaaldelijk zeer grote winsten maken. Deze verwerpelijke situatie kan slechts verbeteren indien de daartoe in het program aangeduide middelen ten volle worden uitgebuit. Daaromtrent nu bestaat ten onzen ongerustheid, gezien de gebleken aarzeling om juist jegens het bedrijfsleven anders dan op basis van vrijwilligheid op te treden. Het sociale en sociaal-economische uitzicht, dat het program biedt, is wel als uiterst minimum te beschouwen, en dat te meer waar het dagelijks beleid ten deze in handen van de heer Van den Brink moet worden verondersteld, wiens reserve ten aanzien van onze inzichten wel is gebleken. Wij sluiten daarbij de ogen niet voor het feit, dat Minister Van den Brink herhaaldelijk bereid is gebleken zich in en door de practijk tot de noodzakelijkheden van de dag te laten overtuigen. (...) Intussen meen ik er van te mogen en moeten uitgaan, dat (...) wanneer de feiten onze reserves nader zouden - en zullen! - bekrachtigen, de bereidheid tot verdergaande maatregelen in de door ons aangeduide zin, aanwezig zal blijken. Desniettemin betreuren wij de overdreven voorzichtigheid, welke ten aanzien van de productie-sector in acht wordt genomen. In dit opzicht kan het allesbehalve socialistische Amerika ons nog het nodige leren. Om alle misverstanden ten deze uit te sluiten zij nog gesteld, dat wij geenszins in den blinde allerlei wetten ten aanzien van productie en distributie beogen, maar wel de mogelijkheid

³² CPG, Archief Drees, map 5, Brief J.A.W. Burger aan C.P.M. Romme, 2 maart 1951.

verlangen van wettelijk ingrijpen indien de door u gereleveerde "stimuli" onvoldoende effect mochten sorteren (...).¹

De brief geeft nog eens duidelijk weer dat de PvdA slechts met pijn en moeite het program aanvaardde, dat duidelijk de stempel van Van den Brink verried. Lieftinck schrijft in zijn memoires dat Van den Brink (en minister van Buitenlandse Zaken Stikker) achteraf gezien gelijk hebben gekregen.³³ De ontwikkeling van de betalingsbalans vertoonde in 1951 inderdaad een positieve omslag. In de tweede helft van 1951 was er sprake van een flink overschot. De regering had door de daling van het niveau van de grondstoffenprijzen in de periode maart 1951 tot augustus 1951 de wind flink mee. Of en in hoeverre ook de maatregelen van het kabinet tot de omslag hebben bijgedragen, is moeilijk te beoordelen. Achteraf bleek wel dat de belastingmaatregelen pas effectief werden op het moment dat de betalingsbalans een overschot toonde, terwijl de werkloosheid snel opliep. Wellicht zou het Lieftinck-scenario beter hebben kunnen anticiperen op de snel kenterende economische omstandigheden. En bij een langere duur van het Koreaconflict was dit scenario misschien wel onontkoombaar geweest. Overigens bepaalde toen al onze economische afhankelijkheid van het buitenland de marges van de financieel-economische politiek, die bij verdergaande liberalisatie van het internationale handels- en betalingsverkeer een overwegend belang had.³⁴

³³ A. Bakker en M.M.P. van Lent, *Pieter Lieftinck 1902-1989. Een leven in vogelvlucht* (Utrecht en Antwerpen 1989) p. 120. Overigens achtte de regering het in juli 1951 wel noodzakelijk het liberalisatiepercentage van 65 naar 60 procent te verlagen. (Zie: *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over het boekjaar 1951* (Amsterdam 1952) p. 6)

³⁴ Clerx, *Liberalisatie handels- en betalingsverkeer*, passim.

Hoor-, zie- en zwijggeld

Spotprent *Haagse Courant*, 20 dec. 1952